

נועים אליעזר

חקרי משפט

עמותת לחקר המשפט היהודי (ע"ד)

שיעורי מורינו הגאון רבי אליעזר רוט שליט"א

משפטים תשפ"ב * מס' 218

בדין מעות עניים דהוי ממון שאין לו תובעים

דברי המחנ"א

ה) ויעווי"ש ב"מחנה אפרים" שהביא פרש"י הנ"ל, וכתב: "הגם שמפירוש רש"י ז"ל שם נראה דהיינו דוקא בממון שאין לו תובעים וכמו שפירש דהמפקיד לא מצי תבע ליה, דכיון דא"ל חלקהו, תו לא דמפקיד ניהו, ועניים לא מצו תבעי וכו', ומשמע דכל היכא דאיכא מאן דמצי למיתבעיה וכגון דלא א"ל חלקהו או דאיכא גבאי לעניים דמצי תבע ליה, הרי זה מתחייב. וכ"כ הנימוקי יוסף גם כן בפרק הגוזל בתרא [מ"ד ע"א מדפי הרי"ף]. - הרואה יראה דלאו כו"ע מודו בהא, והא איכא מרבוותא ז"ל דפליגי דסברי דהברייתא מיירי בכל גוונא, ואפילו כי נמי מסר בידו לשמירה בלבד הרי זה לא מתחייב, דלא קרינן ביה לשמור, כיון דהני זוזי עומדים ליחלק. - וזהו דעת הרשב"א ז"ל כמו שהביאו המפרשים ז"ל [עי' רבינו ירוחם נתיב ל' ח"ב]. וכ"נ מדברי המרדכי דפ"ק דבתרא [ב"ב אות תק"ג] שם דהוקשה לו להר"ש בר אברהם נמי הוי כממון שיש לו תובעים, דרב יוסף גבאי הוה ותובע את אשר הפקידו, אם לא משום דלשמור ולא לחלק ע"כ. וזהו ודאי כדעת הרשב"א, וכמ"ש הרב בספר בני אהרן, דאילו לסברת רש"י, ע"כ צ"ל דרב יוסף כי אפקדינהו גבי ההוא גברא, על מנת לחלקם יהבינהו, דתו לא הוה מצי תבע ליה, וכמ"ש הרא"ם ז"ל בסימן נ"ב. עכ"ד ה"מחנה אפרים". - ויעו"ע עוד בספר "דברי חיים" (חו"מ דיני שומרים סי' ט"ז) כיוצא בזה.

בדין גבאי שהוא שומר ואינו מחלק ונותן לאחרים לחלק

ו) ונמצינו למדין, דבדין גבאי שהוא שומר ואינו מחלק, ונותן לגבאים אחרים לחלק, דתליא בפלוגתא דקמאי אם חשיב שומר, דלדעת רש"י חייב, ולדעת הרשב"א אינו חייב.

ולא לחלק לעניים, והרי הוא ממון שאין לו תובעים. - וכתב הסמ"ע: "פירוש, אף על פי שאין למעות עניים דין הקדש, וכמ"ש הטור והמחבר סוף סימן צ"ה [ס"א] ובסימן רי"ב [ס"ח], מכל מקום פטור מדכתיב לשמור, ולא לחלק, ר"ל לא חייבה התורה כי אם כשבא לידו בתורת שמירה דהיינו שישמרנו לו בידו לזמן מה ואחר כך יחזירוהו לידו, מה שאין כן ממון זה דהנותנו בידו לשמור אינו רוצה שיחזירוהו לו לאחר זמן. - וא"ת אם כן יהיה זה שומר של עניים שיחלק להם הממון. ע"ז קאמר שהוא ממון שאין לו תובעים, שהרי לא ניתן בידו לחלקו לעניים מיוחדים, וכיון שמהאי טעמא הוא פטור, משו"ה מסיק דאם היה זה הממון מופקד בידו לחלקו לעניים דמקום זה וגם קצץ כמה יתן לכל אחד, מיקרי שומר דידו, כיון דאין לממון זה דעניים דין הקדש וישלם כו', ומהאי טעמא נמי הוא שמסיק מור"ם ז"ל וכתב דאם הגבאי א"ל שמור לי חייב, דהרי גילה דעתו שיהיה שומר לו דהיינו שיחזירוהו לידו והוא יתנו למי שירצה". עכ"ד הסמ"ע.

שיטת רש"י

והנה דברי הסמ"ע קאי בשיטת רש"י, וכמש"כ בדרישה הנ"ל. - והיינו דמפרש"י מתבאר דדוקא בממון שאין לו תובעים פטרינן לגבאי צדקה. אבל כשיש מי שמחלק מחייבין ליה.

דעת הרשב"א

ד) אולם יעו"ע בספר "מחנה אפרים" (דיני שומרים סי' י"ז) דבד"ז נחלקו קמאי, דאכן שיטת רש"י דאם יש מי שיחלק מחייבין ליה, אמנם ברבינו ירוחם (נתיב ל' ח"ב) והמרדכי (ב"ב סי' תק"ג) כתבו בשם הר"ש בר אברהם דבכל גוונא הוי ליה ממון שאין לו תובעים, דהוי מעות של חלוקה דלית בהו דין שמירה.

כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגו' (שמות כ"ב, י"א).

בעובדא דארנקי דצדקה דאפקדה רב יוסף גבי גברא שפשע בה

א) בב"ק (צ"ג). מיייתנן עובדא, ההוא ארנקי דצדקה דאתא לפומבדיתא, אפקדיה רב יוסף גבי ההוא גברא פשע ביה אתו גבאי גבובה, חייביה רב יוסף, אמר ליה אביי והתניא לשמור ולא לחלק, א"ל עניי דפומבדיתא מיקץ קייץ להו ולשמור הוא. - ופרש"י, לשמור ולא לחלק לעניים דלא קרינן ביה לשמור דכיון דאמר ליה חלקהו תו לאו דמפקיד ניהו ומאן קא תבע, ועניים לא מצו תבעי דלכל חד וחד מצי אמר לאו לדיך יהבינא אלא לאחריני. קיץ להו, ממון כך וכך לשבת לכל אחד הוי ליה ממון שיש לו תובעים וקרינא ביה לשמור. עכ"ל רש"י.

דברי הרי"שה

ב) ובביאור הסברא דכשאמר לו חלקהו אינו בגדר שמירה דקרא, יעו"ע בדרישה (בסי' ש"א סק"ה) שכתב: "דעך כאן לא חייבה תורה לנפקד אלא בשנמסר בידו על מנת לשמור, דהיינו שיחזיר לאחר זמן לזה שהפקידו בידו. אבל זה שמסר לידו מעות עניים לאו אדעתא שיחזור ויקחם מידו מסרם לו אלא שהוא יחלקם ויתנם לעניים, ואם כן לאו שומר של זה המפקיד הוא. - וכי תימא אם כן שומר של עניים הוא. לא מיקרי שומר בשבילו, שהרי אין שום אחד מהן יכול לתבעו מיניה. - וכעין זה פירש רש"י התם". עכ"ד הרי"שה.

דברי הסמ"ע

ג) והנה כיוצא בזה ביאר בסמ"ע (בסי' ש"א סק"ט), בדינא דשו"ע (שם סעיף ו') דמי שהפקידו אצלו מעות עניים או פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו פטור, שנאמר לשמור

בענין לשמור ולא לחלק

יב ונהדר לבאר נידון ה"מחנה אפרים" הנ"ל (בדיני שומרים ס' ז"ז) בדבר ראובן העומד בקושטא, ושלחו לו פקיד א"י אשר בארץ וינא מאתים זהובים כדי שישלחם לעניי ק"ק אשכנזים שבא"י. וראובן הנזכר אחר שהגיעו המעות בידו, חזר וכתב לפקידים לפרש בכתבם באר היטב, אם המעות הנזכר הם למזונות עניים או לפרנסתם, שיש שם עניים ערומים מבלי לבוש, ואז ישלח המעות הנזכר ויכתוב להם שיעשו בפירוש, ולא יעברו ימים מועטים כמו עשרה ימים ששלח כתב זה לפקידים, שמת ראובן, ואחר זה השמועה באה לפקידים הנזכר כי ראובן מת ולא שלחי להם המעות לעניי א"י, נראה מהמכתב אשר שלח ראובן להם. - והן עתה בא מורשה מפקיד א"י הנזכר לתבוע הפקדון משמעון בן ראובן, והשיב שמעון כי אחר שמת אביו מישש בכל עזבון אביו ולא מצא הזהובים ולא ידע מה נעשה מהם. - ונסתפקו אם מפקינן מיניה.

בפלוגתא דרש"י והרשב"א

יג והנה ע"ש ב"מחנה אפרים" דמייתי לפלוגתא דרש"י והרשב"א הנ"ל אם הנפקד נתחייב בשמירה מעיקרא, מכיון דהנך מעות עומדות ליחלק לעניים. - וכתב דלא מבעיא אם אין לעניי א"י גבאי קבוע, דאין זה גבאי שלהם. ואפילו יש להם גבאי קבוע, הרי שיטת הרשב"א הוה ליה בגדר מעות העומדות ליחלק.

דעת הרמב"ם ודעימיה בביאור

דרשא דלשמור ולא לחלק

יד ובביאור הדרשה בב"ק (צ"ג) לשמור ולא לחלק מצינו תרי אנפי בקמאי. - דמדעת הרמב"ם (פ"ה משאלה ה"א) מבואר דיסוד הפטור הוא מפני דהוי ליה ממון שאין לו תובעין, דיעוי"ש שכתב: "פטור שנאמר לשמור ולא לחלק לעניים והרי הוא ממון שאין לו תובעין". עכ"ל. וכיוצא בזה מפורש בפרש"י בסוגיין ד"ה קייץ, וכ"כ בשיטה מקובצת בשם הראב"ד. [ובמשל"מ (פ"ד ממלוה ה"ד) העיר לפ"ז אמאי בעינן קרא דלשמור, תיפו"ל מדינא דממון שאין לו תובעין, וכתב דקס"ד דמכיון שיש אדם מסויים שהפקיד המעות

יאיר סי' קצ"ט [שהבאתי בפתחי תשובה ס"ק שאח"ז], בשמש שהיה גונב בכל שבוע מתוך הקלפי כו', דמשמע מלשון התשובה שם שלא הצריך לשלם רק לצאת ידי שמים אבל לא מדיני אדם, כמו במעשה השני שם. הנה לפ"ד הנתיבות המשפט יש לחייבו גם כן בדיני אדם, כיון שלעולם השמש לא היה המחלק רק הגבאי צדקה, אם כן מיקרי ממון שיש לו תובעים, דהיינו הגבאי צדקה. - ואין לומר דשאני הכא שהשמש לא קיבל מיד הגבאי צדקה רק גנב קודם שהגיע ליד הגבאי. דזה אינו, דהא חזינן היכא דקיץ להו מיחייב, אף על גב דהעניים לא מסרו לידו. וכן לקמן סעיף ח' במעות של יתומים. אם כן ה"ה בגבאי צדקה שבידו לחלק למי שירצה לדעת הנתיבות המשפט דנקרא בעלים, אין חילוק בין אם מסר לידו הגבאי או לא, כל שצריך ליתן להגבאי מיקרי ממון שיש לו תובעים וחייב לשלם בדיני אדם". עכ"ד.

יז והנה ע"ש ב"נחלת צבי", שהעיר ע"ד ה"נתיבות המשפט", וז"ל: "מיהו קשה לע"ד ע"ד הנתיבות המשפט הנ"ל מגמ' סוף פרק החובל [ב"ק צ"ג]. מקור האי דינא, בההוא ארנקי דצדקה דאתיא לפומדיתא אפקדה רב יוסף גבי ההוא גברא כו', דלשון אפקדה משמע שהפקידו לפי שעה ע"מ לחזור וליטול ממנו ולחלק בעצמו, דרב יוסף גבאי הוה, כמ"ש רש"י שם [ד"ה רב יוסף], ואפ"ה אי לאו דעניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו היה פטור ההוא גברא. - וזולת דברי הנתיבות המשפט לא קשה על הרמ"א ז"ל, דיש לומר דוקא היכא שאמר שמור לי, דהיינו שיתחייב כשאר שומרים, וכמבואר מהש"ך שם [סק"י], מה שאין כן בעובדא דרב יוסף לא אמר שמור לי, אבל לדברי ה"נתיבות המשפט" קשה". עכ"ד.

יא והנה ע"ש ב"נחלת צבי" שביאר דברי ה"נתיבות המשפט", דמפרש האי עובדא דרב יוסף אפקדה גביה ההוא גברא ע"מ דההוא גברא בעצמו יחלקם לעניים. - וכתב: "ואפשר לפי דרב יוסף מאור עינים הוה כדאיתא בקידושין [ל"א], לכן היה דרכו תמיד להפקיד ביד אחר שהוא יחלקם". ע"ש.

בפלוגתא דהאחרונים

ז והנה בדין זה נחלקו ה"נתיבות המשפט" וה"חוות יאיר" ו"שיבת ציון", דמייתי ה"פתחי תשובה" (בסי' ש"א סק"ה) בזה"ל: "ועיין בנתיבות המשפט [סי' ש"א סק"ו] שכתב, ודוקא שהשומר יהיה המחלק דאז הוי ממון שאין לו תובעין, ולכן מסיים בהגה כשאמר לשומר שמור לי דחייב, כיון שהמפקיד יכול לחלק למי שירצה, הוי ממון שיש לו תובעין וכן מעות ציבור שנתנו לגבאין כו' ע"ש. - אולם בתשובת חות יאיר סי' קצ"ט דעתו דאפילו ביש גבאי צדקה והוא המחלק, מצד זה לא נקרא ממון שיש לו תובעים לולי דקיץ להו כו' [אך כתב, ומ"מ נ"ל דאם הצדקה שייך לבני עיר, יכולים להעמיד מורשה, דלא גרע כחם משאר תובעים רבים בשותפות מן יחיד אפילו לא קיץ להו, ואחר שיש לו תובעין חייב לשלם כו'] ע"ש. וכן מבואר בתשובת שיבת ציון [סי' צ"ט] כו'. ולדינא צ"ע". עכ"ד הפ"ת.

בדין גבאי שאמר לשומר לשמור

ח והנה ביסוד הדברים צריך לבאר מש"כ הרמ"א (בסי' ש"א סעיף ו') דאם הגבאי אמר לשומר שמור לי חייב כשאר שומר. דהיאך קמיירי, דהגבאי ביקש ממנו לשמור, האם כבר הגיע ליד גבאי, או לא. ודו"ק.

בביאור דברי הנתח"מ

והנה כיוצא בזה יש לברר בפשט דברי ה"נתיבות המשפט" הנ"ל, אם הוי ליה כממון ציבור דחשיב כשותפים, ולכן נקט דחייב מפני דנטל משותפים, או דאין זה כשותפים.

דברי ה"נחלת צבי" בהנתבאר לעיל

ט ובספר "נחלת צבי" (בסי' ש"א ס"ו) נקט בדברי ה"נתיבות המשפט" דאין זה כשותפים. - ואעתיק דבריו: "עיין בפתחי תשובה [סק"ה] שכתבתי בשם נתיבות המשפט [סק"ו], דדוקא שהשומר יהיה המחלק, דאז הוי ממון שאין לו תובעין, ולכן מסיים בהגה כשאמר לשומר שמור לי דחייב כו', ע"ש. ולכאורה דבריו נכונים מצד הסברא, וכן משמע ביו"ד סימן רנ"ח סעיף ה' בהגה שכתב, המחייב עצמו בקנס לצדקה כו', ויכול הגבאי לתובעו, דמיקרי ממון שיש לו תובעים ע"ש. ולפ"ז בעובדא דתשובת חות

**מבאר דיש לפרש דעת הראב"ן
באופ"א ממש"כ המחנ"א**

כא) אמנם יש לדון בדברי ה"מחנה אפרים" בדעת הראב"ן, דנראה דדוקא כשהגבאי הפקיד אצל השומר, בהכי אמרינן דהשומר א"צ לשמרם בקרקע מפאת דהגבאי עומד לחלק. אבל בגוונא שהבעלים הפקידו ביד שומר ליכא פטורא דלחלק וכשנגבנו בפשיעתו חייב.

דברי הראב"ן

דהנה ז"ל הראב"ן: "וכן גבאי של צדקה שנתן כיס של צדקה לאדם אחר לשמור ופשע בו שלא שמרו בקרקע כדרך כספים, דאמר שמואל (ב"מ מ"ב). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע, ונגב הכיס או אבד, פטור, דתניא לשמור ולא לחלק לעניים, שאמר לו כיס של צדקה הוא ועומד לחלק לעניים, דכיון דעניים שכיחי כל שעתא וצריך לחלק להם, אין עליו לשומרו בקרקע. וה"ה לגבאי עצמו דאין לשומרו בקרקע, כיון דכל שעה צריך לחלק כו". עכ"ל. - וע"ע בסמ"ע (בסי רצ"א ס"ק ל"ה).

בשיטת הרשב"א

כב) ויעוי"ש ב"מחנה אפרים" שהביא שיטת הראב"ן הנ"ל, וכטעמי' וכמו שנתבאר. והוסיף: "וזו היא סברת הרשב"א גם כן כמ"ש ר' ירוחם [מישרים נתיב ל' ח"ב] בשמו, וכן נראה מדברי ר' שמשון שהביא המרדכי בפ"ק דבתרא [ס' תק"ג], שהקשה דלמה לי לדרשא דלשמור, תיפו"ל דהוי ממון שאין לו תובעין, ותירץ דר' יוסף גבאי הוה, ותובע מההוא גבאי אשר הפקידו". עכ"ד ה"מחנה אפרים". - ונתבאר לעיל (אות ל"ד).

דברי המחרי"ט

כג) והנה כקושיית המרדכי, הקשה בתשו' מהרי"ט הנ"ל, דאמאי הוצרכנו לדרשא דלשמור ולא לחלק, הא הוי ליה ממון שאין לו תובעין. - ותירץ: "דאי לאו דמעטיה קרא בהדיא, הו"א כיון דמפקיד מיוחד הוא, איהו חשיב בעל דבר לתובעו, דכיון דלא עביד שליח שליחותיה, אכתי ברשותא דמריה איתיה, דאין כאן שום בעל מיוחד דליזכי,

מהאי טעמא אם כן מנ"ל לפוטרו גם כשהזיק בידים. ואפשר דס"ל כהמרדכי בשם הר"ש משאנץ דהגבאי חשיב תובע והוי ליה ממון שיש לו תובעים רק כשהגזבר מסר הממון לשומר ע"מ לחלק אין הוא תובע, ולכן פטור אפילו בנזקין.

דברי השיטמ"ק

וכיוצא בזה כתב בשיטה מקובצת ב"ק (צ"ג.) בשם רבינו יהונתן והמאירי, דהגזבר חשיב תובע מכיון והוא יד עניים. אבל אם הפקיד המעות הממון ע"מ לחלק לעניים, נסתלק בהכי, ותו אינו יכול לתבועו להשיב הממון.

ובעיקר דברי הנימוק"י יעוי' ב"חוות דעת" (ס' ק"ס ס"ק) מש"כ לבאר בזה.

בפלוגתא דרבוותא בתראי

בעובדא דרב יוסף

יט) והנה שו"ר בספר "מחנה אפרים" (דיני שומרים ס"ט"ז) דמייתי פלוגתא דרבוותא בתראי בעובדא דרב יוסף אפקדיה ארנקי דממון עניים ביד ההוא גבאי ופשע ונגנבה, וחייבה רב יוסף, ואותביה אביי מדרשא דלשמור ולא לחלק, בב"ק (צ"ג.). היאך קמייירי, אם הפקידם בידו לשמור בלבד, או גם לחלקם לעניים.

בפלוגתא דהרא"ם והמהרי"ט

דבתשו' הרא"ם (בס' נ"ב) כתב דמיירי שהפקידם גם לחלק לעניים. - אבל בתשו' מהרי"ט (ח"ב יו"ד ס' ל"ט) כתב דר' יוסף לא הפקידם כי אם לשמירה בלבד, כפשטא דמילתא, ומכל מקום כיון דר' יוסף גופיה היה פטור משמירה שהרי לחלקם באו לידו, כי הפקידם הוא אצל אחר הרי זה פטור, דלא עדיף מגבאי דאתי מחמתיה.

שיטת הראב"ן לפמ"ש המחנ"א

כ) והנה ע"ש ב"מחנה אפרים" דמייתי שיטת הראב"ן (עמ"ס ב"ק ס' י"ח) דס"ל דאפילו כשהבעלים הפקידו בידו לשומרם ופשע בהם, פטור משום דרשא דלשמור ולא לחלק. לאפוקי היכא דעומדים לחלק.

אצלו יחשב המפקיד כתובע על המעות והוי ליה ממון שיש לו תובעים, קמ"ל. ולפ"ז אם הזיק את הממון בידים פטור, דהא הוי ליה ממון שאין לו תובעים. וכ"כ המשל"מ שם. [ומדוקדק היטב בשיטת הרמב"ם, דהלא ס"ל דפושע בשמירה חייב מטעם מזיק, וחייב אפילו בהקדשות ופטורות וקרקעות, ואם כן כיון דלענין הארנקי הוי פשיעה ואפ"ה פטור מקרא דלשמור ולא לחלק ה"נ פטור אם הזיק].

שיטת הר"ש משאנץ

טז) ומצינו שיטה אחרינא במרדכי (פ"ק דב"ב ס' תק"ג) בשם הר"ש משאנץ דס"ל דהמיעוט דלשמור ולא לחלק הוי מיעוט בדיני שמירה, אבל אם הזיק חייב. ומהאי טעמא נקט דפושע אינו כמזיק. - וחזינו דס"ל דכשהיה מזיק המעות היה חייב.

קושיית המרדכי

טז) והנה ע"ש במרדכי שהקשה דהא הוי ממון שאין לו תובעים. ותירץ דהוי ליה ממון שיש לו תובעים, דהגזבר הוא התובע. - וחזינו דבהך דרשא נתחדש דאפילו שהממון הוי בגדר ממון שיש לו תובעים, מכל מקום נתמעט מחיובי שמירה. - ויבואר להלן (אות כ' וכ"א).

דברי הנמוק"י

יז) והנה עוד מצינו בנימוק"י בב"ק (ק"י:.) בעובדא דהופקד ארנקי של פדיון שבויים אצל שומר ובאו גנבים לגנוב ונתן להם הארנקי, דפטרינן ליה מפני דהוי ליה פדיון שבויים דידיה. - ובנימוק"י הקשה דמשמע דאי לאו האי טעמא היה חייב לשלם, והלא הוי ממון עניים דאתמעט מלשמור ולא לחלק. ותירץ בזה"ל: "הכא חייב שלא נתן לו לחלק לעניים אלא לשמור ולהחזיר לו והוא יחלקנו הלכך חייב להחזיר". עכ"ל.

ומבואר דאפילו כשהזיק בידים פטור. אלא דיש חילוק בין אם ניתן לו ע"מ לחלק ובין אם ניתן לו לשמור ולהחזיר.

ביאור הר"ש משאנץ

יח) אמנם לכאורה משמע דאין פטורו מחמת דהוי ממון שאין לו תובעים, דאם

קמ"ל לשמור ולא לחלק". עכ"ד המהרי"ט. וכיוצא בזה כתב המל"מ (בפ"ב משכירות ה"ג).

הכרעה לנידון שיטת הרשב"א

והנה לפ"ז יש לומר דזהו הביאור גם כן בסברת הרשב"א ור' שמשון הנ"ל, דס"ל דקרא אתא למעוטי כשהפקידו אצלו לחלק לעניים. אבל אם הפקיד אצלו לשמור, הרי זה חייב.

דינים העולים

כד והנה שמעינן מהנ"ל: א. המפקיד אצל שולחני או חנוני מעות מותרים, יכול להלה השתמש בהם. ולפיכך הרי הוא עליהם שומר שכן, ואם נשתמש בהם חייב באונסין. - ב. כיום המנהג שגבאי הצדקה יכול ללוות המעות לעצמו, וכן הנודר סלע לצדקה יכול להשתמש בהם עד שיתנם בפועל, לפיכך הרי הוא עליהם כשומר שכן. וכשנשתמש בהם דינו כשואל. - ג. לדעת המלבושי יו"ט יכול הנפקד להשתמש במעות מותרים רק לסחורה, ולא לצרכי עצמו ואם נשתמש בהם לצרכי עצמו דינו כגזלן וכ"נ דעת עוד אחרונים. - ד. ונראה דאם נשתמש המעות וסחר בהם במניות, אף שהיתה כוונתו שיתרבה ממון הצדקה, חשיב הגבאי כשולח יד, כיון שהנותנים לא הסכימו על כך. - ה. ההיתר להשתמש במעות מותרים לדעת הנתיחה"מ הוא רק באופן שהמפקיד גילה בדעתו שלא מקפיד בכך, ולכן גבאי צדקה שגבה מעות מיחידים, לא ישתמש בהם אף שהם מותרין. ולדעת הזקן אהרן אפילו בסתמא יכול הנפקד להשתמש בהם כל שלא גילה המפקיד דדעתו שמקפיד על כך. - ו. כתב הפת"ש בהל' צדקה בשם חמודי דניאל דהמנהג כיום להשתמש במעות צדקה, וחזר דינם להיות כמעות מותרין וכן אם גבה כסף מהציבור, כתב ה"נתיבות המשפט" דחשיב כנתנו לו על דעת הציבור, ויכול להשתמש בהם. - ז. ממון שהפקיד אצל אחר ע"מ שיחלקנו לעניים, ופשע בו, פטור הנפקד. אך אם היה עליו לחלקם סכום קצוב לעניים מסוימים, נעשה שומר עליהם. - ח. נתן לו מעות של עניים על מנת שיחזירנו לו, והוא יחלק, או יתנם לגבאים אחרים, והם יחלקו, לדעת רש"י חייב בשמירה. והמחנ"א הביא

גילוי דעת המפקיד להדיא, אלא אף בסתמא דיינינן הכי.

וכתב שם: "ומחמת זה נ"ל דאם מת אינו נעשה מטלטלין אצל בניו. כי כל מה שקנה בדמים הללו או החליפן המה משועבדים להמפקיד, וזה עדיף מעסקא דפלגא מלוה דהוי סבר נהרדעי שם (קד.) דאפ' למשתי בהו שכרא שפיר דמי דלכך קרי ליה מלוה. וכן רב אידי בר אבין ס"ל דאם מת נעשה מטלטלין אצל בניו. ואנן לא קיי"ל כוותיהו. אבל הכא גבי פקדון כו"ע מודים דאסור למשתי בהו שכרא אם כן אינו נעשה מטלטלין אצל בניו אם ידוע שזה חליפי מעותיו. וכן הוא קודם לגבות מהם משארי הבע"ח". עכ"ד ה"מלבושי יו"ט".

בגדר שימוש שאינו לצרכי הצדקה

והנה גם לפ"ד ה"מלבושי יום טוב" יש לחייבו בגד"ד, דהא השתמש לצרכי הצדקה להשתכר, והוי מעות מותרים. - אלא דמכיון והשקיע ממון הפקדון, בדבר שיש בו סיכון שיפסידנו, יתכן וחשיב כשימוש שאינו לצרכי הצדקה, דהגם ובהבנתו של הגבאי חשיב כתועלת לצדקה, מכל מקום עלינו לדון מה דעת הנותנים, והרי ודאי הנותנים אינם רוצים להסתכן. ולכן ד"ז צ"ע.

בגדר גילוי דעת המפקיד כמעות מותרים

כח אמנם בעיקר הדבר באנו לדון בנידון גדר גילוי דעת המפקיד במעות מותרים. - דיתכן ובגד"ד דהוי ליה נתינת מעות צדקה בסתמא לגבאי, אין זה כדין מעות מותרים, אלא כצוררים, וממילא אינו חייב בגניבה ואבידה. - ועלינו למהדר בדיני פשיעה, אם בגד"ד חשיב כאבידה.

הערה מדבריי הנתיחה"מ

כט אמנם יש להעיר מדבריי ה"נתיבות המשפט" בהא דקיי"ל (בסי' ש"א סעיף ח') דמי שיש בידו מעות של יתומים, דינו כדין מעות שאר כל אדם, ואסור להשתמש בהם. [וע"ש בסמ"ע (ס"ק י"א) שביאר דדוקא באבידה התיירו להשתמש (בסי' רס"ז סעיף כ"ה), מפני שעשה טובה, מה שאין כן בפקדון מעות יתומים]. - וכתב שם ה"נתיבות המשפט" (בסי' ש"א סק"ט) להסתפק במעות ציבור

דיש בראשונים דפליגי וס"ל דכל שעומד הממון להתחלק לעניים נתמעט הוא מדין שמירה. - ט. טעם הפטור של לחלק לעניים, להרמב"ם הוא מדין ממון שאין לו תובעין, ולכן אפילו הזיקם פטור ולר"ש משאנץ הוא פטור בשמירה, אבל הזיקו בידים חייב.

בגדר מעות צוררים

כה והנה יש לחקור בדינא דהיתר השתמשות השומר במעות מותרים, היאך הדין בסתמא, דהיינו דאין לפנינו גילוי דעת מהמפקיד אם כוונתו בצרירת המעות לצורך מניעת שימוש בהם, וכגון השולח מעות במעטפה בדואר וכיוצא בזה, דיתכן דהא שצרון הוא מפני שאינו רוצה שיפלו בדרך, אבל אין הכרח שעשה כן בגדר מעות צוררים.

מוכיח דהוי ליה מעות מותרים ככה"ג מדינא דמכירת פקדון הנפסד ע"פ ב"ד

כו אכן לכאורה יש ללמוד דשרי להשתמש במעות ככהא גוונא, והוי ליה עלייהו שומר שכן, ממ"ש בשו"ע (סי' רצ"ב סעיף י"ט) בזה"ל: "כל המוכר פקדון על פי בית דין הרי זה מוכר לאחרים ואינו מוכר לעצמו מפני החשד, והדמים יהיו מונחים אצלו ויש לו רשות להשתמש בהם, לפיכך הרי הוא עליהם שומר שכן אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם". - ומפורש להדיא דאף על פי שהבעלים לא נתנו לו המעות מותרים, ורק אחר כך כשהוצרך למכרן בב"ד נעשו מעות אלו אצלו בגדר מעות מותרים, הגם שאין לפנינו ראייה מה דעתו של בעליהם. - וחזינן דבלא גילוי דעת מהמפקיד שכוונתו בצרירת המעות לצורך מניעת השימוש בהם, דאין זה כמעות צוררים, אלא בגדר מעות מותרים.

בדין מעות מותרים

כז והנה הלא הך דינא נלמד מדינא דמעות מותרים, וכמש"כ המגיד משנה (פ"ז משאלה ה"ה), והובא בב"י, ובבאר הגולה, ובביאור הגר"א (בסי' רצ"ב סק"מ"ד). - וז"ל המ"מ: "לפיכך הרי הוא עליהם שומר שכן, לא נתבאר זה בגמרא, אבל רבינו דימה זה למעות צוררים אצל חנוני או מותרים אצל בעל הבית, שיכול להשתמש בהן, והוא שומר שכן אף על פי שלא נשתמש". עכ"ל המ"מ. - ועכ"פ חזינן דגדר מעות מותרים אינו דוקא מפאת

שביד הגובה או הפרנס אם מותר להשתמש בהמעות, דלא דמי למעות מותרין (בסי' רצ"ב ס"ז), דשם כיון שנתן לו מותרין הוי כנותן לו רשות להשתמש, אבל הכא כיון שהמעות נגבה מיחידים והן לא נתנו לו רשות, אם כן יאסר להשתמש בהם. ע"ש. - הרי להדיא דבעינן נתינת רשות במפורש, ובסתמא חשיב כמעות צרורים. (וע"ש בנתה"מ דבסתמא אמרינן דאדעתא דציבור נותנין, והוי מעות מותרים). וע"ע בגליון "חכמת שלמה" (סי' ש"א ס"ו).

מבאר המכירת פקדון הנפסד בב"ד שפיר חשיב כמעות מותרים

הן אמת דיש לומר דשאני דינא דמכירת פקדון הנפסד בב"ד, דחשבינן להפקדתם בבית שומר כנתינת רשות להשתמש, דהלא ידע המפקיד, דכשלא יטלם ימכרם השומר.

הכרעה דבסתמא אסור להשתמש

לא) ונראה דבאמת בסתמא אסור להשתמש, דבעינן גילוי דעת להדיא כמ"ש ה"נתיבות המשפט" הנ"ל, אבל כשמכרו על פי בית דין הוי ליה כמעות אבידה דמכיון דטרח למכרה, וכמ"ש בשו"ע (סי' רס"ז סכ"ה), שרי להשתמש, מה שאין כן בעלמא.

מבאר דבנדר"ד י"ל דחשיב כמעות מותרים

לב) אמנם בנדר"ד דמיירי במעות צדקה דבהכי מסיק ה"נתיבות המשפט" דאיכא גילוי דעת להדיא, דהא אדעתא דצדקה נותנין, והן נותנין מותרים כדי שיתחייב הגבאי באחריות. שפיר יש לחייב את הגבאי. - ונידון ה"נתיבות המשפט" הוא בממון שותפין, כציבור שאספו

מעות, דמספקא לן אם חשיב מעות מותרים או צרורים.

אבל בנידון מעות צדקה דמפורש בשו"ע יו"ד (סי' רנ"ט ס"ב) דאין לגבאי ללוות ממנו, ממילא לא הוי כמעות צרורים ודינו כשומר חנם לפ"ז. - אבל מכיון שה"פתחי תשובה" (שם סק"ד) הביא מה"חמודי דניאל" שהמנהג להשתמש, הוי ליה כמעות מותרים, וחייב.

דברי שו"ת "זקן אהרן" בנדר היתר מפורש להשתמש

לג) ועיקר הספק שנסתפקנו בגדר היתר השתמשות במעות מותרים אם בעינן גילוי דעת להדיא, או דסגי גם בסתמא, כבר עלה ונסתפק בו בשו"ת "זקן אהרן" (ח"א סי' צ"ח).

בגדר שומר שכר דהוי כפועל

וגונב מבית האיש וגו' (שמות כ"ב, י"א).

בדברי ה"משך חכמה"

א) בספר "משך חכמה" (שמות כ"ב י"א) דקדק בקראי, דבשומר חנם כתיב: וגונב "מבית" האיש. ובשומר שכר כתיב: אם גנוב יגנב "מעמו".

וז"ל המשך חכמה: "ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו. הנה לעיל [פסוק ו'] כתיב "וגנב מבית האיש", בזה הורה לנו הכתוב גדר המבדיל בין שומר חנם לשומר שכר, שהשומר שכר צריך להיות תמיד אצל הדבר, וכמו שכתבו התוספות פרק המפקיד (ב"מ מ"ב), והרא"ש שם (סי' כ"א) באורך, שאפילו הקיפוהו בחומה של ברזל ונגנב חייב, ואומרים אילו היה שם היה יכול להציל, מה שאין כן שומר חנם צריך להניחה במקום המשתמר. ומטעם זה כתבו האחרונים [הנ"ל] דהגם דשומר חנם אינו

יכול לחזור בתוך הזמן, הא שומר שכר יכול לחזור, כיון דהוא עצמו משועבד להיות עמה, לא להיותה במקום המשתמר לבד, הוי פועל, וחוזר אף בחצי היום. וזה מפורש בכתוב, דבשומר חנם כתוב "מבית האיש", שכן דרך שמירתו שמניחה במקום המשתמר. ובשומר שכר כתוב "יגנב מעמו", שכן שמירתו להיות בעצמו אצל דבר הנשמר כו'. עכ"ד המש"ח. ועי' ב"אור שמח" (פ"י משכירות הלכה ל"א).

ב) והנה יש לבאר דזהו הטעם דחייב שומר שכר בנגנב הפקדון באונס, דכיון ודינו כפועל, וחייב לישב ולשמר הפקדון, לכן אפילו נגנב באונס הרי לא קיים שמירתו.

בדברי ה"קובץ שיעורים"

ג) אמנם אכתי צריך ביאור קצת, דהרי אונס רחמנא פטריה, ואם כן אמאי יתחייב על האונס. - ובאמת יעוי' ב"קובץ שיעורים" (בפסחים אות י"ז) דחייב שומר בגניבה ואבידה איננו משום דגרם היזק, אלא מפני שקיבל

אחריות. - ע"ש שכתב: "הנה בשואל דחייב באונסין, נראה פשוט דאין הכונה שהאונס היא המעשה המחייבתו דהא אונס רחמנא פטריה, אלא דבלקחת החפץ נתחייב באחריותו כמו גזלן, והאונס אינו פוטרו כמו בשאר שומרי דהאונס פוטרין כו". - וכתב עוד: "ובשומר שכר דחייב בגניבה ואבידה יש לחקור אם חיובו הוא מפני שלא שמר כמו שומר חנם בפשיעה, או דהוא מטעם חיוב אחריות כמו שואל". - וע"ש שהוכיח מדברי הסוברין דחייב על גניבה באונס גמור, דהוי מטעם אחריות.

ד) והנה יעויין ב"קובץ שיעורים" שם (באות י"ח) שהוכיח דחיוב שומר שכר הוא מפני שקיבל אחריות, ולא משום דגרם נזק, ממש"כ הראב"ד בקידושין (י"ג). דהשומר אינו יכול לחזור בו בתוך הזמן. והרשב"א הביאו, והקשה מ"ש פועל שיכול לחזור. - ומוכח דחיוב השומר הוי מחמת קבלת אחריות, ולא קשה מפועל. - אכן בדעת הרשב"א חזינן דחיוב שומר הוא משום דגרם נזק.

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
 (ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה
 לפי סעיף 46
 לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
 טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.
 Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

אם כן יתכן לומר דכשלא שמר ממילא אין לו שכר. - אך אם יסוד חיובו הוא מפני שקיבל אחריות אם כן יש לומר דיטול שכרו, דסוף סוף אחריותו עליו. ודו"ק.

בגדר חיובו של השומר בשמירה

ט) ואמנם אין זה מוכרח, דיש לומר דאין הכרע מיסוד חיובו בשמירה לענין חיוביו בגניבה ואבידה, דנדון ונימא הכי גם כשלא שמר לענין קבלת תשלום. - דיש לחלק, הגם דחיובו בגניבה ואבידה הוא תולדה מחיוב שמירה, אף על פי כן כשלא שמר יתכן דיקבל שכרו, דסוף סוף לא נגנב הפקדון.

בגדר האחריות

י) והנה גם אם נימא יסוד חיובו הוא מפני קבלת אחריות, יתכן דלא יקבל שכרו, דקבלת אחריות תליא במה ששמר, ורק חיובו לשלם הוא מפאת האחריות. וצ"ע.

פירות הנושרים להלכה

יא) דהנה נסתפקו האחרונים האם שומר שכר נוטל שכר על השמירה, או על חיוב האחריות, ונפק"מ היכא שלא שמר אך לא נגנב הפקדון. ובספר "שערי זיו" תלה זאת בפלוגתא דלדעת הש"ך חייב, ולדעת המהרש"ל אינו נוטל שכר. וכן לענין שומר זרעים וכדומה שלא בא לשמור יום אחד. כתב המשנ"ב דמנכים לו משכרו. דלדעת החת"ס שומר שכר שמירתו מעולה יותר, אף בדברים שאינו חייב באחריותו, וכגון בשטרות. - ודין שומר שמסר לשומר, היכא דגרעיה לשמירתו, כגון שומר שכר שמסר לשומר חנם חייב, ואפילו הראשון בעליו עמו. - ודין שומר שנאנס הפקדון אינו מפסיד שכרו, אולם כתב המהרי"ל דיסקין דינכה משכרו תשלום לבעלים עבור טרחתם לקנות בהמה חדשה. - ודין שליח שנאנס על קיום השליחות מפסיד שכרו, אך אם נאנס חפץ השליחות אין השליח מפסיד שכרו. - ודין אומן שקלקל באונס, נוטל שכרו, ואם פשע ואפילו ספק פשע, אינו נוטל שכר. - ודין שומר שכר שהתנה ליפטר מגניבה ואבידה, ונגנב החפץ או נאבד, מפסיד שכרו.

ה) והנה ביאר ב"קובץ שיעורים" (בקידושין אות צ"ב) דדעת הרשב"א דחיוב אחריות הוא תולדה מחיוב שמירה, דכיון ששמירתו עליו חייב לשלם עבור שלא שמר, וכיון דע"י חזרה נסתלק ממנו חיוב שמירה, ממילא אינו מתחייב לשלם אם לא שמר. - ועי' גם כן בהגהות חת"ס בגליון השו"ע חו"מ (סי' רצ"ג ס"א).

דברי החת"ס

ו) והנה יעויין גם כן בהגהות חת"ס בשו"ע (חו"מ סי' רצ"ג ס"א) שכתב ליישב קושיית הרשב"א בקידושין (י"ג). אמאי שומר אינו יכול לחזור תוך זמנו, ומאי שנא מפועל שיכול לחזור בחצי היום, בזה"ל: "ונלענ"ד כי המפקיד לא ניחא ליה בתשלומי גניבה ואבידה, אלא ניחא ליה בחפצו, ע"כ מוסר לשומר שישמרנו דוקא שלא יאבד, ואף אם אירע שנאבד אזי השומר משועבד לשלם. והשתא לענין שעבוד חיוב תשלומין אינו יכול לחזור בתוך הזמן, אך לענין שמירה הוה כמו פועל שחוזר אפילו באמצע היום, ע"כ אם חוזר באמצע הזמן אין המפקיד יכול לכופו שישמרנו, אבל האחריות על הנפקד כל מה שארע בבית המפקיד אחר שהחזיר, ומזה מיירי הרב המגיד ושו"ע והש"ס קידושין י"ג ע"א, ומיושבת קושיית הרשב"א שם בקידושין, עיין היטב". עכ"ד החת"ס.

דברי התומים

ז) ויעוי' גם כן בתומים (סי' ע"ד סק"ו), וציינו הגרע"ק"א (בסי' רצ"ג ס"א), שכתב בביאור דברי הראב"ד שהובא ברשב"א בקידושין הנ"ל, בזה"ל: "ובישובו צ"ל דוקא שומר שכר דעליו נטירותא יתירתא דמי לעבד, והרי זה בכלל כי לי בני ישראל עבדים וכו', אבל שומר חנם שאין צריך שמירה יתירה רק שלא יפשע בו, אין זה בתורת עבדות שנאמר עליו כי לי בני ישראל עבדים וכו'". עכ"ד התומים. ועי' עוד מש"כ בספר "נחל יצחק" (בסי' ע"ד סק"ב).

בגדר חיובו של שומר בגניבה ואבידה

ח) ומעתה יש לדון דאם חיובו של השומר בגניבה ואבידה הוא תולדה מחיוב שמירה,

